

Sadržaj

Moj susret s Milicom Nikolić	7
Oskar i Branko	13
Branko	49
Rade, Bora i Bora, Ibrahim, V. Lalić, Oketa	55
Rovinj, Oskar i Dobrica. Ibrahim Hadžić, Ristići, Vučo, Dedinac, nadrealisti	71
„Ja sam taj koji nisam“	85
Marko i Oskar.	95
Rade	101
Danilo, Oskar, Aleksandar, Vujica	107
Tišma	113
Svetlana, njena mama, gospođa i gospodin Černiševski	117
V. Lalić, Ivan Đurić, Kaverin, nolitovci, Cvetajeva, Rilke.	125
Gombrovič, Popa, Z. Mišić, Koča-pesnik, poslednji susret sa Oskarom	135
Pakao ljubomore.	143

Miklavž Komelj, Vujica i Oskar, Sreten Marić	147
Život, literatura	163
Rastanak	169
Vojka, Šujica, Mišić, Danilo i Mira, Ana i Brodski, Osip i Nadežda	175
Milja, Vasko, Branko, Oskar, Tišma	195
Oskar i oskarovci, Mare Mediterraneum	205
Kiš	227
Čitajući Vergilija	235
Beleška o autorima	243

MOJ SUSRET S MILICOM NIKOLIĆ

Da li možete da se setite kada smo se prvi put sreli i povodom čega? To pitanje Milica Nikolić postavila mi je nekoliko puta. Obično bih joj odgovarao da nisam siguran, ali da mišlim da je to bilo kada sam došao kod nje da razgovoramo za časopis *Tisa*. Bilo je to, koliko se sećam, 2012. godine.

Znatiželja koju sam pokazao da saznam nešto više i drugačije o srpskoj posleratnoj književnosti verovatno ju je zainteresirala i zbog toga je, pretpostavljam, i pristala na razgovore sa mnom. Za to zaslugu ima i Vojka Đikić, urednica *Sarajevskih svezaka*, koja mi je i ponudila da s Milicom Nikolić uradim duži intervju, videvši prethodni, objavljen u časopisu *Tisa* iz Bečeja, u kojem sam u to vreme bio gost-urednik. Milica Nikolić je inače dala, po njenom kazivanju, samo jedan intervju, i to Radio Beogradu.

Milica Nikolić je verovatno bila poslednja osoba koja je u jednom dubljem smislu u sebi spajala tri epohe srpske književnosti: onu nastalu pre Drugog svetskog rata, književnost stvaranu posle njega, do propasti socijalizma i Jugoslavije i književnost nastalu poslednjih trideset godina, književnost u doba tranzicije.

S predratnom srpskom i jugoslovenskom književnošću bila je povezana ne samo preko najmlađeg (pored Đorđa Kostića, koga je takođe poznavala) nadrealiste, Oskara Daviča,

čija je bila partnerka i supruga dvadeset godina, već i preko Marka Ristića i Aleksandra Vuča budući da je bila njihova prijateljica i miljenica, ako se tako može reći. Kao prevodilac s ruskog jezika i kao jedna od urednika časopisa *Delo*, a kasnije kao član redakcije *Nolita*, Milica Nikolić angažovala je i nekoliko naših, tada mladih pesnika, za prepevanje pesama s ruskog a za potrebe antologije *Moderna ruska poezija* objavljene u koautorstvu sa Nanom Bogdanović u *Nolitu* 1961. Među njima su bili Branko Miljković, Stevan Raičković i drugi.

Milica Nikolić bila je veliki prijatelj s Radomirom Konstantinovićem, Aleksandrom Tišmom i Vaskom Popom. Danilo Kiš je neretko dolazio kod nje da bi dugo razgovarali i raspravljali o pojedinim rešenjima u njegovim beletrističkim i polemičkim tekstovima.

U skrivenoj i uvek naknadnoj simbolici života, vraćamo se, uz osećaj tragizma ili radosti, mestu ili mestima sa kojih smo davno krenuli, a za koja ne znamo zbog čega ne želimo da ih se sećamo. Od interesovanja za književnost i umetnost nadrealizma, koji je bacao drugačiju svetlost na moja tadašnja čitanja marksizama i Frojda, a onda i do tradicije na koju se nadrealizam pozivao: Rembo, Dikas, Apoliner i drugi i onoga što je kasnije usledilo, zatim, odbacivanje svega toga, što se poklopilo s mojim potragom za neposrednim i životnim iskustvom u poeziji, i okretanjem neoavangardnoj umetnosti, alternativnoj kulturi i umetnosti sedamdesetih i osamdesetih godina. Upoznavanje s delom Vujice Rešin Tucića i s njim lično, obnovilo je i moje interesovanje za avangardnu srpsku književnost pre i posle Drugog svetskog rata.

Dakle, susret s Milicom Nikolić poklapa se sa mojim ličnim oslobađanjem od umetničkih i književnih kanona stvaranih u doba intelektualnog antikomunizma osamdesetih i devedesetih u Jugoslaviji i Srbiji i s rađanjem verovanja da se

tradiciji može pristupiti slobodnije. To me je u razgovorima s Milicom Nikolić ispunjavalo radošću. Ako se zaista nalazimo u postideološkom dobu, u šta još uvek ne verujem, onda je to dobro jer nam daje mogućnost da slobodnije pristupimo ljudima i delima iz prošlosti.

Ko sve nije dolazio kod Milice Nikolić, u stan Prve pruge broj 1, na granici Zemuna i Novog Beograda, i kome sve ona nije pomogla da uglača prevedene stihove ili odbaci slabije delove svog teksta! Nikada, koliko je meni poznato, ona to nije isticala, smatrajući tu pomoć piscima i pesnicima nečim sasvim prirodnim i uobičajenim u književnom životu. Većina je odmah sve predloge usvajala, manji broj se s njom upuštao u raspravu. Kada bih joj doneo da pročita nešto što sam napisao ona bi me posle nekog vremena pozvala telefonom i pitala da li može malo da interveniše, pre svega da lektoriše. Aleksandar Tišma je prvo Milici slao svoje tekstove da ih pogleda, ali nije poslušao njen savet da baci rukopis knjige o ženama.

Milica Nikolić mi u našim mnogobrojnim razgovorima nijedanput nije upala u reč! Sasvim otvoreno smo razgovarali gotovo o svemu, a najviše o srpskoj modernoj književnosti, o Oskaru Daviču preko koga se sve povezivalo i merilo; šta je mislio o Kišu, o Dušanu Matiću, zašto je toliko cenio Marka Ristića. Davičo je po njenom priznanju, običnim rečima kazano - bio ljubav njenog života. Ja sam pak insistirao da govorimo i o drugima.

Knjigu razgovora sa Milicom Nikolić od početka sam zamišljao kao svedočenje o onome što se u našim istoriografsko-književnim studijama, monografijama o modernoj i avangardnoj srpskoj književnosti retko može pronaći: neposredno iskustvo nastalo iz ličnog prijateljstva sa izuzetnim ljudima naše kulture, pre svega književnosti. Bili su to razgovori, čini mi se, potpuno oslobođeni zahteva vremena, književnog ili političkog trenutka, a to je nešto čemu sam želeo i

želim da se prepustim – da o književnosti razmišljam i da je zamišljam, koliko je to moguće, bez obaveza prema bilo čemu i bilo kome.

Milica Nikolić je u *Sarajevskim sveskama* nekoliko godina objavljivala svoj „Dnevnik čitanja“ o savremenoj domaćoj i prevedenoj književnosti. Kad god bih je posetio, na velikom okruglom stolu bih zatekao novu hrpu knjiga najrazličitijih žanrova, od poezije do istoriografije. Sećam se kako mi je Latinka Perović rekla da je najbolji tekst o njenoj knjizi *Dominantna i neželjena elita* napisala baš gospođa Nikolić. Čini mi se da je svaka knjiga koju bi ona uzela u ruke za nju postajala svetinja. Nikada nisam sreo nekoga ko je poput nje u tolikoj meri i na takav način bio posvećen činu čitanja. U vremenu olakog i često neodgovornog ocenjivanja književnih dela i pisaca u medijima, časopisima i privatnim razgovorima, Milica Nikolić je merila svaku svoju izgovorenu reč, čak i o ljudima koji već odavno nisu među živima. Da bi se potpuno posvetila prevođenju i pisanju, Milica Nikolić je kao mlada žena odbila ponuđeni stalni posao u Biblioteci SANU, opredelivši se za honorarnu saradnju sa *Delom*.

Prevodila je Bahtina, Livšica, Hlebnjikova, Brodskog, Osipa i Nadeždu Mandeljštam, Kaverina, Bitova i druge. Koa-utor je s Nanom Bogdanović antologije *Moderna ruska poezija*. Saradivala je sa našim poznatim pesnicima i nagovarala ih da se upuste u avanturu prevođenja. Neki od njih, zahvaljujući Milici Nikolić, postigli su uspehe i kao prevodioci. Njoj dugujemo naše rano poznanstvo sa poezijom Josifa Brodskog, na koga ju je uputio Mihajlo Mihajlov.

Uvek kada bih dolazio pred zgradu u Prve pruge 1, imao sam osećanje da se vraćam na neko prisno mesto u kojem sam u prethodnom životu boravio. U Platonovu pećinu ideja. Mogao bih da kažem da sam se više ja ispovedao Milici nego

ona meni, ali da su njene ispovesti mnogo značajnije za istoriju književnosti od mojih.

Danas u srpskoj književnosti gotovo da nema takvog stiliste u književnoj eseistici kakva je bila Milica Nikolić, kao što više, naravno, nema ni sagovornika koji može da tako neposredno svedoči o minulom veku srpske i evropske književnosti.

Jednom sam je s vrata upitao: „Milice, zašto mi niste rekli da ste u srodstvu sa Karađorđevićima?“ Ona mi je odgovorila: „To mi nikad nije bilo važno, ja sam komunistkinja. Ali ako hoćete, mogu da potražim stablo koje je crtao moj otac.“

Prisećam se anegdote koju mi je ispričala: njen deda po majci iz familije Letić vratio se iz Prvog svetskog rata i poskidao sve ikone sa zidova rekavši svojim kćerima da će im umesto miraza dati obrazovanje, pa je tako verenika svoje ćerke, Miličinog oca, pomogao na studijama medicine u Beču i Gracu, gde je jedno vreme kao beba, rođena u studentskom braku, Milica sa svojim roditeljima živila.

Tokom razgovora pronalazili smo uvek nove teme, i uspostavljali čudesne nove veze, ne samo u zemunskoj književnoj topografiji. Nekoliko puta sam joj pričao kako sam godinama dolazio u zgradu preko puta njene, u Džona Kenedija 7 kod pesnika i prevodioca Miloša Komadine, a da nisam znao niti mogao da pretpostavim da tu, preko puta, živi osoba poput nje, i da ću opet, nekoliko godina posle Miloševе smrti, tu često navraćati. Ne mogu da se setim da li je Miloš Komadina znao da Milica Nikolić živi blizu, ne sećam se da ju je spominjao dok smo godinama ispijali kafu u bifeu smeštenom u zajedničke prostorije, koji smo zvali *Kod Radovana* odakle smo mogli da vidimo preko puta ulice zgradu u Prve pruge.

U nekom zapisu ili priči David Albahari pomenuo je kako se na toj granici i vazduh menja, mada sam zamišljao da je ta granica više prema Tošinom bunaru i Paviljonima nego

ovde, u blizini hotela *Jugoslavija* i prostora gde je nekada bila Železnička stanica Zemun, zbog čega se i ulica u kojoj je Milica Nikolić živela zove Prve pruge.

Pri gotovo svakom rastanku Milica Nikolić poklanjala mi je knjigu, ili neki predmet iz svog domaćinstva. Jedan od tih poklona posebno mi je drag jer ga doživljam kao pesničku relikviju: bojena gipsana figura ženke altajskog jelena koju je Milica na poklon dobila od Nadežde Mandeljštam. Pripadnici KGB-a su je razbili sumnjajući da se u njoj nalazi nekakva poruka. Milica je pažljivo zalepila svaki deo figure. Posle poznanstva s Milicom Nikolić spoznao sam da se širenje poruka duha ne može nikakvom silom zaustaviti, i da su za kulturni opstanak potrebni jedino pravi dešifranti.